

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Onderzoek gesignaleerd

Van kwajongen tot probleemjongere

Het veranderende beeld van jongens in de Nederlandse opvoedingsliteratuur

Jolanthe de Tempe

Afkomstig uit een meisjesgezin kreeg Angela Crott pas echt met jongetjes te maken toen ze leerkracht aan een basisschool werd in de jaren 70. 'Ze vielen voortdurend van hun stoel. Páts, daar lag er weer een.' Later, begin jaren 80, probeerde ze haar twee zoons 'sekseneutraal' op te voeden omdat dat toen zo hoorde. 'Mislukt. Kwajongens waren ze, niet bijzonder ijverig op de middelbare school, vechten en ruzie maken, maar als het hun uitkwam ook enorm saamhorig.' Angela Crott was allang van het idee af dat het aan haar lag. Alle jongens die ze zag, waren zo (Koelewijn, 2011).

Het hier te bespreken promotieonderzoek van Angela Crott (2011) wijkt in twee opzichten af van het meeste onderzoek dat in *Systeemtherapie* aan de orde komt. Ten eerste is het niet kwantitatief maar kwalitatief van aard. Dat heeft te maken met onderwerp en discipline. Die discipline is het tweede afwijkende aspect. Crott is geschiedkundige.

Voor ons systeemtherapeuten is het nuttig kennis te nemen van wetenschappen die de bredere maatschappelijke, historische, culturele en filosofische context van individu en gezinsrelaties bestuderen, en de bredere context van ons denken daarover. Dat kennisnemen doen we, op de onvermijdelijke Foucault na, veel te weinig. Die bredere wetenschappen kunnen ons aanzetten tot reflectie over concepten, theorieën en aannames in de psychologie, psychiatrie, psychotherapie en systeemtherapie.

Opzet van het onderzoek

In haar inleiding verwijst Crott naar het recente debat over de onderpresaties van jongens in het onderwijs vergeleken met meisjes. In dat debat

worden verschillende verklaringen voor die onderprestaties genoemd, zoals 'de feminisering van het onderwijs', dat wil zeggen de dominante aanwezigheid van vrouwelijke leerkrachten en van meer vrouwelijke waarden zoals samenwerking, zelfcontrole en het belang van taal. Er blijkt echter al eeuwen voor deze 'feminisering' geschreven te worden over de problematische verhouding tussen jongens en schools leren (p. 11).

Crotts onderzoeksvraag luidt: wat is de beeldvorming over (vooral adolescenten) jongens in de opvoedkundige literatuur in Nederland tussen 1882 en 2005 en welke veranderingen hebben er in dat beeld plaatsgevonden? Zij constateert uit andere literatuuroverzichten dat het aanvankelijk bestaande optimisme over het opvoeden van jongens (ze zijn lastig maar alles komt goed als men aan de juiste karaktervorming werkt) lijkt om te slaan in pessimisme. Crott wil die omslag traceren (p. 23-24). Deelvragen daarbij zijn wat er in de loop der tijd met dat thema 'karaktervorming' gebeurde; in hoeverre de bronnen verwezen naar maatschappelijke ontwikkelingen; of de onderprestaties van jongens op school al eerder werden genoemd en welke verklaringen daarbij werden gegeven.

Uit duizenden titels in het digitale bibliotheekbestand met het woord 'jongen(s)' erin maakte Crott een selectie met behulp van allerlei ingangen, zoals onderwijs, seksuele voorlichting en beroepsvoorlichting. Uitgesloten zijn boeken die uitsluitend bedoeld waren voor verstrooiing of religieuze verheffing (p. 24-25). Zij spoorde daarmee vrijwel alle Nederlandstalige (ook vertaalde) opvoedkundige boeken op speciaal over jongens vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw (n=171) (in bijlage 1 geeft zij een volledig overzicht van de gebruikte bronnen). Om na te gaan of die literatuur representatief is voor de gangbare opvoedingsideeën vulde zij deze aan met enkele algemene opvoedingsboeken voor beide seksen en vaktijdschriften over de adolescentie. Het oudste verkrijgbare boek dateerde van 1882; voordien bestonden zulke opvoedingsboeken nauwelijks, op twee na die niet leverbaar waren (p. 25). De boeken zijn geschreven door geestelijken, artsen, leraren, jeugdleiders of academici uit de opkomende menswetenschappen en bedoeld voor de jongens zelf, ouders of andere mensen die zich met hen bezighielden. De teksten vormen een mengsel van theorieën, 'feiten', normen en richtlijnen.

In haar dissertatie constateert ze dat gedurende de hele bestudeerde periode 'typisch' jongensgedrag als hetzelfde werd benoemd: baldadig, beweeglijk, eigenwijs, hoogmoedig, met een weerzin tegen school en onzeker over de verhouding tot de andere sekse. Dit gedrag is kennelijk een constante. Maar de interpretatie en waardering van dit 'typische' jongensgedrag ondergingen aanzienlijke veranderingen.

Crott verdeelt de jongensopvoedliteratuur van 1882 tot 2005 in vijf tijdvakken, weergegeven door de respectievelijke hoofdstuktitels. Zij benoemt deze tijdvakken naar de voor die tijd meest kenmerkende kijk op jongensopvoeding zoals ze die uit haar bronnen afleidt, maar zegt (p. 32) dat die indeling is gebaseerd op bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Voor elk tijdvak wordt het beeld van jongens in vijf dimensies onderscheiden: thuis, op school, jongens onder elkaar (inclusief jeugdbewegingen), jongens in verhouding tot meisjes en seksualiteit, en jongens als lid van de maatschappij. Zij illustreert die beeldvorming met veel citaten uit de bronnen, en relateert de verschuivingen in dat beeld steeds aan bredere maatschappelijke ontwikkelingen.

- 1 De ontdekking van de jongen als opvoeding (1882-1900).
- 2 De idealistische gemeenschapsjongen (1900-1945).
- 3 De lanterfantende en rebelse jongen (1945-1970).
- 4 De jongen in de coulissen? (1970-1980).
- 5 De jongen als probleem (1980-2005).

De verschuiving van het beeld van de jongen

In de opvoedliteratuur komt het 'lastige' gedrag van jongens als constante naar voren, maar in de periode tot 1945 wordt dat niet als een ernstig probleem ervaren. Het zal vanzelf overgaan wanneer de jongen door krachtige en samenwerkende sociale instituties op zijn weg naar mannelijkheid en hogere doelen begeleid wordt. Men wordt in: de hoop des vaderlands, de kroonprins van de schepping, de edele beschermer van het zwakke geslacht en een nuttig lid van de maatschappij, in welke sociale klasse en welk beroep dan ook. Diploma's en schoolkennis zijn daarbij minder belangrijk dan morele karaktervorming in de sfeer van christelijke deugden, kuisheid en ridderlijke bescherming van de zwakken, inclusief het zwakke geslacht. Een paar jaar scholing is genoeg, een jongen kan leren en opklimmen in de praktijk. De ambachtsschool wordt geprezen als een voorbeeld van goed en bij jongens passend onderwijs. Kerkelijke zowel als seculiere jeugdbewegingen (zoals de padvinderij) spelen in op de typische jongenseigenschappen en kanaliseren deze in de richting van gemeenschapsdoelen.

Vanaf de jaren 30 begint dit nobele doel af te kalven en verschijnen de eerste tekenen van de problematisering van jongensgedrag in de literatuur. Na 1945 komt geleidelijk meer nadruk te liggen op aspecten zoals luiheid, arrogantie, opstandigheid of baldadigheid. Deze worden gezien

als mogelijke voorlopers van antisociaal gedrag en delinquentie, en de jongen wordt in toenemende mate het object van academische studie en professionele interventie.

Tussen 1945 en 1970 kalven de dwingende macht en het gezag van ouders, kerken en andere sociale instituties af. De individuele keuzevrijheid wordt groter, de moraal lossert. De jeugdbeweging met haar idealen maakt plaats voor sportclubs. Bioscopen zijn geen zedenbedervende plaatsen meer en meisjes en jongens kunnen elkaar vrijer ontmoeten. De opkomst van de anticonceptiepil is tegelijk een gevolg van en verdere stimulans tot grotere seksuele vrijheid. Maar met die afkalving van gezagsverhoudingen verdwijnt ook veel van de structuur en het houvast die de strakke hiërarchische sociale verbanden en strenge morele idealen aan het opvoeden van jongens verschaffen.

Op andere fronten neemt de vrijheid juist af op manieren die ongunstig uitwerken op de jongensopvoeding. Met de verstedelijking en toenemende regulering van de samenleving verdwijnen de trapveldjes en andere ongeordende, rommelige ruimtes waar jongens zich kunnen uitleven zonder dat dit als ongewenst wordt ervaren. Aan de andere kant wordt de toegang tot de arbeidsmarkt steeds meer gereguleerd via opleidingen en diploma's en verdwijnen laaggeschoolde beroepen of verliezen ze status. De leerplicht wordt verlengd en daarmee ook de adolescentie, waardoor de volwassenheid steeds langer wordt uitgesteld. De Mammoetwet van 1968 schaft de praktische ambachtsschool en de korte driejarige hogere burgerschool af en vervangt die door opleidingen met een grotere en langduriger algemeen vormende component, het type onderwijs waarin meisjes het beter doen dan jongens. En die meisjes worden minder afhankelijk van jongens voor hun bescherming. De onderwijshervormingen van de jaren 90 (basisvorming en tweede fase) breiden de algemeen vormende component nog verder uit en vereisen nog meer talige, samenwerkings- en studievaardigheden, waardoor de voorsprong van meisjes op jongens alleen maar vergroot wordt en het uitvalsrisico voor jongens toeneemt.

De tweede feministische golf van de jaren 70 en 80 maakt het er voor het beeld van de jongen en de mannelijkheid waarnaar hij dient te streven, niet makkelijker op. Jongenseigenschappen krijgen een negatieve lading: lichamelijke expansiviteit en competitief, dominant of arrogant gedrag worden steeds meer afgekeurd als agressief en autoritair. In het doel waarnaar de jongen hoort te streven is geen plaats meer voor specifiek mannelijke sterke punten. Over het eigene van het opvoeden en opgroeien van jongens valt een grote stilte: tussen 1974 en 1986 verschijnt er geen enkel boek op dit terrein. Jongensgedrag wordt in deze periode niet als aangeboren gezien,

Van kwajongen tot probleemjongere

maar als aangeleerd. Opvoeding moet sekseneutraal zijn. Dat betekent dat de jongen vooral van alles moet afleren en zich meer als een meisje moet leren gedragen. Mannelijkheid wordt steeds meer een negatieve identiteit in plaats van — zoals in de eerste helft van de eeuw — een positieve. Om een waardevol lid van de maatschappij te worden moet de jongen zich voegen naar steeds meer jaren van onderwijs dat hem maar matig boeit, terwijl tegelijkertijd het externe gareel en het hoog gegrepen ideaal hem niet meer leiden. De jeugdbewegingen hebben plaats gemaakt voor sportclubs. In de sport als 'opvoedmilieu' wordt jongensgedrag nog gedisciplineerd door volwassenen, regels en bredere sociale verbanden. Daarin is er nog plaats voor de 'code van masculiniteit' van jongens onder elkaar, waar stoerheid, rivaliteit en fysieke kracht niet tot afkeuring maar juist tot status leiden. Maar zonder maatschappelijke inkadering kan het milieu van jongens onder elkaar makkelijk ontsporen tot het gebruik van drank en drugs, bendevoering, vandalisme en andere vormen van maatschappelijke overlast.

Wat door de eeuwen heen als typisch jongensgedrag bekend stond en voorheen geacht werd door de juiste karaktervorming gekanaliseerd te worden in de richting van waardevolle maatschappelijke rollen, wordt aan het einde van de 20^e en het begin van de 21^e eeuw steeds meer beleefd als hetzij (de voorloper van) delinquentie die preventie en bestraffing behoeft, hetzij als psychiatrische afwijking die behandeling door professionals nodig heeft, concludeert Angela Crott. Er is geen plaats meer voor ridders, scheepsjongens, vechtjassen of avonturiers.

Crott plaatst de in haar onderzoek geconstateerde verandering van de kijk op jongensopvoeding steeds in een aantal bredere maatschappelijke ontwikkelingen, die nauw met elkaar verweven zijn: industrialisatie en automatisering (de teloorgang van handarbeid); urbanisatie (toenemende regulering van de openbare ruimte); democratisering (afname van gezagsverhoudingen); secularisering (afname van de greep van kerk en moraal); welvaart (toegenomen bestedingsvrijheid); individualisering (afname van sociale controle); verlenging van de leerplicht en het toenemend belang van diploma's in de arbeidsmarkt; verwetenschappelijking van de opvoeding (waarin aspecten van het jongensgedrag geproblematiseerd worden); de vrouwenemancipatie (met een negatiever manbeeld); de theorieën over de maakbaarheid van de jongen in de opvoeding; en de toename van etnische minderheden (waardoor de verwarring over normen en waarden groter wordt). Daarvan acht Crott (2011, p. 335) de individualisering, vrouwenemancipatie en leerplichtverlenging het meest cruciaal voor de problematisering van het jongensgedrag.

Beschouwing: methodologisch commentaar

Crotts historisch onderzoek van secundaire bronnen is kwalitatief, descriptief en verkennend van aard. Haar steekproef omvat de hele 'populatie', namelijk vrijwel alle opvoedingsliteratuur over en voor (adolescente) jongens uit de omschreven periode.

Ruwe gegevens – kwalitatief of kwantitatief – zijn natuurlijk altijd onderhevig aan interpretatie. De interpretatie van kwalitatieve gegevens is voor de lezer moeilijker controleerbaar dan die van kwantitatieve. De indeling in tijdvakken met elk een andere opvoedingskijk en bredere maatschappelijke ontwikkelingen doet toch wat willekeurig aan. Crott ondersteunt haar interpretatie met veel letterlijke citaten uit de bronnen, maar de selectie daarvan zou onderhevig kunnen zijn aan *bias*, waarbij 'eruit komt' wat de onderzoeker 'erin stopt' aan verwachtingen. Bij toetsend onderzoek wordt dat ondervangen door van te voren hypothesen te formuleren, die wel of niet bevestigd kunnen worden. Crotts onderzoeksvragen zijn niet al te scherp toegespitst en zij komt er ook niet altijd even helder op terug. Maar verkennend onderzoek is nu eenmaal eerder hypothesevormend dan hypothesetoetsend en is minder gebonden aan strenge methodologische regels dan toetsend onderzoek.

Al is in de geschiedkunde een dergelijke 'losse' omgang met teksten niet ongebruikelijk, in de sociale wetenschappen zijn er meerdere methoden ontwikkeld om kwalitatief onderzoek en de interpretatie van teksten systematischer te organiseren en verantwoorden, zoals 'grounded theory' (Charmaz, 2000; Echevarria-Doan & Tubbs, 2005), of sommige vormen van 'discoursanalyse' (bijv. Van den Berg, 2004) en 'inhoudsanalyse' (Wester, 2006). Er is in Nederland zelfs een online toegankelijk tijdschrift gewijd aan kwalitatieve methoden, *Kwalon* (www.boomlemmatijdschriften.nl/tijdschrift/KWALON). Je zou verwachten dat ook historici zich meer rekenschap zouden geven van interpretatiemethoden van teksten.

Het atheoretische en descriptieve karakter is mijns inziens de grootste zwakte van het onderzoek. Het blijft te veel steken in het descriptieve en leidt niet tot duidelijke theorie- of hypothesevorming. Voor hypothesevorming zou meer aansluiting gezocht moeten worden bij theorieën op historisch, sociologisch, sociaal-psychologisch, pedagogisch, onderwijskundig of beleidskundig gebied. Dat gebeurt bij Crott niet. De beschreven ontwikkeling bevat daar rijk materiaal voor. Wat te denken bijvoorbeeld van de opeenvolgende ingrijpende onderwijservormingen die erop gericht zijn het opleidingsniveau van de bevolking op te trekken en het onderwijssucces te verhogen? Deze hervormingen zijn zelden op

Van kwajongen tot probleemjongere

hun effect onderzocht en lijken eerder tot nieuwe problemen te leiden en mogelijk een grote bevolkingsgroep (jongens) te benadelen. Een andere invalshoek is de maatschappelijke context van medicalisering en psychiatisering van jongensgedrag dat van alle tijden is, maar door maatschappelijke veranderingen en het dominante discours als steeds onwenselijker wordt ervaren.

Beschouwing: theoretisch commentaar

Gebrek aan theoretische inbedding Zoals ik al zei, blijft Crott bij de interpretatie van haar gegevens steken in atheoretische beschrijving en zoekt ze weinig aansluiting bij andere wetenschappen. Een gemiste kans vind ik bijvoorbeeld dat zij geen gebruik maakt van de theorievorming uit de zogenaamde Amsterdamse, 'historiserende' school in de sociologie, waarvan Abram de Swaan de prominentste vertegenwoordiger is en die is geïnspireerd door de baanbrekende 'civilisatietheorie' van Norbert Elias (bijv. De Swaan, 1979/1982; 1989). Elias (1969/1939) legde — op basis van het onderzoek van Europese etiquetteboeken door de eeuwen heen — een groots verband tussen macro- en micro-ontwikkelingen, tussen enerzijds grootschalige historische en maatschappelijke veranderingen (de vorming van nationale staten en de toenemende verlenging van onderlinge afhankelijkheidsketens tussen mensen in steeds grotere sociale verbanden), en anderzijds veranderingen in de psychische huishouding van het individu in zijn onmiddellijke sociale omgeving. Elias noemt dat de ontwikkeling van *Fremdzwang* (externe sociale controle) naar *Selbstzwang* (steeds verfijndere vormen van zelfsturing door het individu). De Swaan en zijn collega's spreken hierbij ook wel van de verschuiving van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding. Brinkgreve en Korzec (1978) bijvoorbeeld traceren veranderingen in gevoel, gedrag en moraal in Nederland tussen 1938 en 1978 aan de hand van secundaire bronnen, net als Crott, in dit geval de adviesrubriek van het damestijdschrift *Margriet*. Hierin wordt evenals in de jongensopvoedboeken de verschuiving zichtbaar van een bevelshuishouding naar een onderhandelingshuishouding, en van moralisering naar psychologisering (parallel aan het ontstaan van het vak psychotherapie). In haar hoofdstuk in het *Handboek systeemtherapie* vat Brinkgreve (2008) de gevolgen hiervan samen voor gezinsverhoudingen en opvoeding.

Crotts onderzoeksresultaten zou je kunnen zien als een aanduiding van de grenzen of de prijs van een dergelijke verschuiving. Weinig mensen zullen terug willen naar de strikte hiërarchische verhoudingen en benauwen-

de moraal van vroeger, maar het is belangrijk te beseffen dat democratisering en individualisering onbedoeld leiden tot nieuwe vormen van uitsluiting en etikettering van bepaalde categorieën mensen, waaronder jongens die niet kunnen voldoen aan de vereiste mate van zelfsturing. Het aantal met ontwikkelingsstoornissen gediagnosticeerde kinderen is de laatste jaren bijna verdubbeld tot 32.000, en meer dan 80% van de leerlingen met ernstige ontwikkelingsstoornissen zijn jongens (*NRC Handelsblad*, 15-12-2011 p. 2, naar aanleiding van de aangekondigde bezuinigingen in het speciaal onderwijs; cijfers ontleend aan het Centraal Bureau voor de Statistiek).

Opvoeding van de ‘nieuwe’ jongens Al met al is het opvoedingsklimaat voor jongens minder idealistisch en pessimistischer, maar ook structuurarmer geworden. Crott vermeldt kort (p. 335) dat voor allochtone jongeren de tegenstrijdigheid van eisen extra ingewikkeld is, maar gaat hier niet verder op in. Daar ligt stof genoeg voor andere dissertaties. Toch mis ik ook hier weer de aansluiting bij begrippen, onderzoek en theorie uit andere vakken die de door Crott beschreven veranderingen kunnen helpen conceptualiseren voor de opvoeding van zowel autochtone als allochtone jongens. Allochtone ouders, met opvoedingsmethoden die eerder aansluiten bij de ‘bevelshuishouding’ die ook in Nederland nog niet zo heel lang geleden gebruikelijk was, hebben weinig greep meer op hun zonen. Het moderne onderwijs is *laisser faire* geworden, gebaseerd op een ‘onderhandelingshuishouding’ en het daarvoor benodigde vermogen tot zelfsturing. Er zijn voor uitvallers weinig legitieme andere wegen naar maatschappelijke status in onze diplomagestuurde maatschappij. De samenleving biedt, op repressie na, geen krachtige structuren meer om het opgroeien tot man te begeleiden. Dit opvoedingsvacuüm wordt vaak opgevuld door de straat (en internet als het digitale equivalent van de straat). Een journaliste van *EenVandaag* vertelt aan antropoloog en criminoloog Bovenkerk (2011, p. 80) over bedreiging van het tv-team door Marokkaanse jongeren in Gouda.

‘Toen die jongens scheldend aan kwamen lopen kon het mij nog niet zoveel schelen want de oude mannen stonden er immers bij. Maar tot mijn verbazing greep niemand in. Ze keken de andere kant uit [...]. Achteraf herinnerde ik me wel dat die mannen me van te voren gewaar-schuwd hadden dat ze de greep op hun kinderen hadden verloren. Ze waren onmachtig hun zonen in Nederland op te voeden want “we mogen ze niet meer slaan van jullie”.’

Overigens hebben die 'oude mannen' misschien ook wel een goedkeurend oogje dichtgeknepen. Uit zijn onderzoek naar een reeks aanvaringen tussen allochtone buurtjongeren en vertegenwoordigers van de media leidt Bovenkerk (2011) af dat het gedrag van de jongeren hoogstwaarschijnlijk vooral moet worden geïnterpreteerd als protest tegen de negatieve maatschappelijke beeldvorming over hun buurt en etnische groep. De 'oude mannen' ervaren die beeldvorming ook. In hun protest krijgen deze jongeren enig gelijk van historicus en criminoloog Monique Koemans (2011; zie ook Vlasblom, 2011), die promoveerde op onderzoek naar 'waan en werkelijkheid van antisociaal gedrag' in elf grootstedelijke achterstandswijken. Uit de honderden interviews en observaties voor dit onderzoek blijkt dat wijkbewoners niet zoveel overlast rapporteerden, terwijl het aantal berichten over overlast en de heftigheid van het taalgebruik in de media over een periode van vijftien jaar explosief toenam en de overlast daarin vaak in verband werd gebracht met migranten. Een van de stellingen bij Koemans' proefschrift luidt: 'De grens tussen kwajongensgedrag en overlastgevend gedrag wordt mede bepaald door de tijdsgeest, vandaar dat een berekening van een af- of toename van overlast een lastige opgave is.'

Interessant is in dit kader dat socioloog Jan Dirk de Jong, gepromoveerd op participerende observatie onder Marokkaans-Nederlandse straatjongeren, concludeert dat er weinig specifiek Marokkaans aan hun gedrag en omgangsregels is (De Jong, 2007; Koenen, 2011; zie ook Bovenkerk, 2011, p. 91). Hun straatcultuur en organisatievorm komen overeen met die van straatgroepen uit onderklassen in andere culturen en in andere tijden, en zijn dus eerder een kwestie van sociale klasse dan van etnische cultuur. Jongeren die weinig toegang tot maatschappelijk geaccepteerde wegen naar status en weinig inkadering door volwassenen hebben, vormen een tegencultuur met een statushiërarchie en eigen regels waaraan zij eigenwaarde ontleen. Socioloog Iliass El Hadioui (2011) beschrijft de tegenstelling tussen de codes van de straat en de schoolcultuur. Die 'macho'-straatcultuur vormt een wereld van verschil met de cultureel gemengde vriendinnengroepjes op een grootstedelijke school voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs die socioloog Rineke van Daalen (2011) beschrijft. De vriendinnen houden elkaar letterlijk bij de les: ze maken samen huiswerk en stimuleren elkaar tot het behalen van goede studieresultaten. Ze zijn kennelijk overtuigd dat er voor hen wat te halen valt in de maatschappij.

Ook in de criminologie geldt als universeel gegeven dat de meeste delinquenten jongens of jonge mannen zijn uit de lagere sociaal-economi-

Van kwajongen tot probleemjongere

sche klassen, die over weinig sociaal kapitaal of sociaal aanvaarde bindingen beschikken. Culturele herkomst is hierin alweer van ondergeschikt belang. Niets blijkt zo goed tegen delinquentie te werken als de 'drie w's': werk, woning en wijf (Bovenkerk, 2011, p. 31, 192; Kamerman, 2012). En als autochtone jongens er al langer dan vroeger over doen om deze kenmerken van volwassenheid en mannelijkheid te bereiken, staan allochtone jongens hierin al helemaal op achterstand.

Hierbij sluit aan wat de Amerikaanse sociaal-psycholoog Timothy Wilson (2011) concludeert uit zijn overzicht welke van de vele miljoenenverslindende interventieprogramma's voor lastige, grensoverschrijdende of delinquente jongeren van allerlei minderheidsgroepen aantoonbaar effectief zijn gebleken. De effectieve programma's bevatten altijd een component waardoor de jongere door vrijwilligerswerk op school, in de kerk of de gemeenschap deel gaat uitmaken van een nieuw sociaal verband, waarin hij of zij een maatschappelijk gewaardeerde bijdrage kan leveren en niet alleen maar leerling of nog geen volwassene is.

Tot slot: relevantie voor hulpverleners

Psychotherapeuten en systeemtherapeuten in het bijzonder doen er goed aan kennis te nemen van onderzoek en theorievorming van menswetenschappen die wat verder van de psychologie en psychiatrie afliegen. Wat is het mogelijke nut van een onderzoek als dat van Crott?

Psychiatrische diagnoses, zoals die van ADHD, autismespectrumstoornis of gedragsstoornis, zijn natuurlijk nooit contextvrij. Alleen al het feit dat de Diagnostic Statistical Manual geregeld wordt herzien en het daarbij een komen en gaan is van wat als stoornis gezien wordt en op welke wijze, duidt op de historische relativiteit van psychiatrische diagnoses. Wij hopen dat zulke veranderingen altijd maar vooruitgang zijn, dat onze waarnemingen en concepten beter zijn dan die van onze voorgangers, maar dat is toch wat naïef. Hoewel bijvoorbeeld ook de geschiedkunde een waarheidszoekende empirische wetenschap wil zijn, is daar het postmoderne postulaat algemeen aanvaard dat het beeld van de geschiedenis nooit af zal zijn en iedere generatie de geschiedenis herschrijft.

Ik ben niet voor een totale relativisering van onze concepten zoals een radicaal postmoderne kijk in ons vak soms lijkt voor te staan. Dan kunnen we de wetenschap wel afschrijven en zou de definitie van de werkelijkheid een kwestie worden van het hardste schreeuwen of van de meeste macht. Maar het blijft nuttig ons steeds bewust te zijn van de

historische en maatschappelijke context en veranderlijkheid van ons denken en ons bijvoorbeeld te blijven afvragen in hoeverre het juist is om lastige kinderen Ritalin te geven. Psycholoog Laura Batstra (Van Delft, 2011) vertelt in een interview hoe zij vastliep op een kinderpsychiatrische afdeling toen zij probeerde een wat kritischer kijk in te brengen op het veelvuldig diagnosticeren van ADHD en het vervolgens standaard voorschrijven van pillen. Diagnostiek levert meer geld op dan behandeling, stelt zij. Hierbij sluit het volgende verhaal aan van een echtpaar met wie ik over deze problematiek sprak.

‘Wij zijn vroeger allebei gediagnosticeerd met MBD – mininal brain damage, de ‘voorloper’ van ADHD. Ritalin sloeg niet aan, maar we kregen met onze ouders wel een gedragstherapeutische training en onze ouders leerden in de opvoeding veel meer structuur aan te brengen. Zelf zijn we als ouders van twee jongetjes en in ons werk ook heel goed in het structuur geven.’ Zij voegt toe: ‘Daarin lijk ik meer op een man dan op een vrouw.’ Over haar man zegt ze: ‘Thuis is hij meer huisman dan ik, en hij is daar geduldiger in dan ik. Ik werk liever. Hij stelt de jongens regels, stoeit met ze en betreft ze in huishoudelijke klussen, zodat ze die spelenderwijs leren.’

Hij werkt in de residentiële verslaafdenzorg, waar die strakke aanpak heel nuttig is. In zijn vrije tijd is hij sportcoach voor jongens ‘die nergens in passen, te dik, te klein, of zo’, waarbij ze leren zich aan regels te houden en identificatiefiguren te vinden.

Zij is leerkracht in het speciaal onderwijs, waar ze veel kinderen met ontwikkelingsstoornissen heeft. ‘Ze krijgen wel pillen, maar geen therapie zoals wij vroeger.’

Als psychiatrische diagnoses in een bredere maatschappelijke context worden geplaatst, reageren er vaak professionals, ouders of patiënten als gestoken op (bijv. Van der Giessen, 2012; Robeyns, 2011). Die plaatsing in een bredere context wordt dan opgevat als de boodschap dat de kwaal ‘niet echt is’, als bagatellisering van de lijdensdruk van kinderen en omgeving, en als een beschuldiging dat de ouders of scholen incompetente opvoeders zijn. Dat gevoel van bagatellisering wekt de vrees dat dit door de politiek gebruikt zal worden om opvoedondersteuning aan ouders verder af te breken.

Maatschappelijk-historische contextualisering van psychiatrische etiketten hoort echter niet tot bagatellisering te leiden. Als ouders of scholen problemen hebben met het opvoeden van lastige kinderen, dan

moet dat geplaatst worden in een bredere maatschappelijke context: de context van groeiende maatschappelijke eisen aan kinderen en opvoeders, in combinatie met de vermindering van de opvoedingssteun die de omringende maatschappij biedt. Het einde van de verzuiling en van het dwingende moralisme van vroeger heeft onvoorziene gevolgen gehad. De leerplicht wordt steeds verder verlengd, maar publieke investeringen in de opvoeding van de 'toekomst van het land' worden afgeknepen. Aanvullende sociale structuren die meehielpen met het in banen leiden van jongeren zijn weggefallen; het kerngezin en de leraar in de klas staan er steeds meer alleen voor en beschuldigen elkaar zelfs over en weer van falen (Omer, 2011). Als nieuwe vorm van opvoedingsondersteuning wordt lastig gedrag steeds meer gemedicaliseerd. Is dit wat we willen?

Alice van der Pas (2005) beschrijft de 'bufferprocessen' die het ouderschap ondersteunen en die hulpverleners zouden moeten versterken. Twee van de vier buffers zijn maatschappelijk van aard: een solidaire gemeenschap en een goede taakverdeling op en rondom de 'ouderlijke werkvloer'. Een hoopvolle ontwikkeling in dit kader zijn therapieprogramma's zoals *Nieuwe autoriteit* (Omer, 2011), *Functional family therapy* (Sexton, 2011) of *Multisystemic therapy* (Henggeler, Schoenwald, Borduin, Rowland, & Cunningham, 2009). Deze programma's proberen juist de opvoedingsomgeving weer te verbreden en de uitsluiting van grensoverschrijdende kinderen en de isolatie van hun gezin en leerkrachten te verminderen, in overeenstemming met het bekende spreekwoord 'It takes a village to raise a child'.

Jolantie de Tempe is socioloog en systeemtherapeut bij MoleMann Mental Health, locatie Almere Stad. E-mail: jolantie.detempe@molemann.nl.

Literatuur

Berg, H. van den (2004). Discoursanalyse. <i>Kwalon</i>, 29(2), 29-39. Bovenkerk, F. (2011). <i>Een gevoel van dreiging - Criminologische opstellen</i>. Amsterdam/Antwerpen: Augustus. Brinkgreve, C. (2008). Familiesociologie. In A. Savenije, M.J. van Lawick, & E.T.M. Reijmers (red.), <i>Handboek systeemtherapie</i> (pp. 47-55). Utrecht: De Tijdstroom. Brinkgreve, C., & Korzec, M. (1978). 'Margriet	weet raad' - Gevoel, gedrag en moraal in Nederland 1939-1978. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum. Charmaz, K. (2000). Grounded theory - Objectivist and constructivist methods. In N.K. Denzin, & Y.S. Lincoln (eds.), <i>Handbook of qualitative research</i> (pp. 509-535). Thousand Oaks, CA: Sage. Crott, A. (2011). <i>Van hoop des vaderlands naar ADHD-er - Het beeld van de jongen in opvoedingsliteratuur (1882-2005)</i>. Nijmegen: Radboud Universiteit. Proefschrift, te

Van kwajongen tot probleemjongere

- downloaden op: <http://repository.ubn.ru.nl/bitstream/2066/91316/1/91316.pdf>.
- Daalen, R. van (2011). Scholen als culturele laboratoria. In C. Brinkgreve, M. van den Haak, B. van Heerikhuizen, J. Heilbron, & G. Kuipers (red.), *Cultuur en ongelijkheid* (pp.136-147). Diemen: AMB.
- Delft, S. van (2011). 'Hoe meer ik sputterde, hoe meer ik aan banden werd gelegd'. *Psy*, 15(2), 20-25.
- Echevarria-Doan, S., & Tubbs, C.Y. (2005). Let's get grounded — Family therapy research and grounded theory. In D.H. Sprenkle, & F.P. Piercy (eds.), *Research methods in family therapy, 2nd edition* (pp. 41-62). New York/London: Guilford.
- El Hadioui, I. (2011). *Hoe de straat de school binnendringt — Denken vanuit de pedagogische driehoek van de thuiscultuur, de schoolcultuur en de straatcultuur*. Amsterdam: Van Gennep.
- Elias, N. (1969). *Über den Prozess der Zivilisation — Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. (Oorspronkelijke uitgave 1939.) Bern: Francke.
- Giessen, H. van der (2012). Robeyns legt de vinger op onze problemen. *NRC Handelsblad*, 7 januari, p. 9.
- Henggeler, S.W., Schoenwald, S.K., Borduin, C.M., Rowland, M.D., & Cunningham, P.B. (2009). *Multisystemic therapy for antisocial behavior in children and adolescents. 2d edition*. New York/London: Guilford.
- Jong, D. de (2007). *Kapot moeilijk — Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van 'Marokkaanse' jongens*. Amsterdam: Aksant.
- Kammerman, S. (2012). Sneller en beter integreren met vrouw en baan. *NRC Handelsblad*, 10 februari, p. 9.
- Koelewijn, J. (2011). Het zijn gewoon kwajongens gebleven — Wat normaal jongensgedrag was — en nog steeds is — zijn we onverdraaglijk gaan vinden. *NRC Handelsblad*, 2 december, p. 6.
- Koemans, M. (2011). *The war on antisocial behaviour — Rationales underlying antisocial behaviour policies. Comparing British and Dutch discourse analyses*. Leiden: Universiteit van Leiden, faculteit Rechtsgeleerdheid. Samenvatting en stellingen op <http://law.leidenuniv.nl/onderzoek-fdr/nieuws/promotie-koemans.html>.
- Koenen, L. (2011). Typisch Marokkaans? Nee hoor, algemeen menselijk. *NRC Handelsblad*, 17 november.
- Omer, H. (2011). *Nieuwe autoriteit — Samen werken aan een krachtige opvoedingsstijl thuis, op school en in de samenleving*. Amsterdam: Hogrefe/MoleMann.
- Pas, A. van der (2005). *Eert uw Vaders en uw Moeders — Opvoedproblemen nader verklaard. Handboek methodische ouderbegeleiding 3*. Amsterdam: SWP.
- Robeyns, I. (2011). Relativeren van autisme is in de mode. *NRC Handelsblad*, 31 december, p. 9.
- Sexton, T.L. (2011). *Functional family therapy in clinical practice — An evidence-based treatment model for working with troubled adolescents*. New York/London: Routledge.
- Swaan, A. de (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst — Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding*. Amsterdam: Meulenhoff. Herdrukt in A. de Swaan (1982), *De mens is de mens een zorg. Opstellen 1971-1981*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Swaan, A. de (1989). *Zorg en de staat — Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Vlasblom, D. (2011). 'Straatterreur' valt erg mee — Bewoners van achterstandswijken rapporteren geen grote overlast. *NRC Handelsblad*, 18 november, p. 19.
- Wester, F. (red.) (2006). *Inhoudsanalyse — Theorie en praktijk*. Deventer: Kluwer.
- Wilson, T.D. (2011). *De verhalen van ons leven — Verander je zelfbeeld en verbeter je bestaan*. Amsterdam: Contact.